

Małgorzata Matyja

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

PROCESY INTEGRACYJNE SPÓŁDZIELCZOŚCI ROLNICZEJ

INTEGRATION PROCESSES OF AGRICULTURAL COOPERATIVES

Słowa kluczowe: spółdzielnie rolnicze, procesy integracyjne, grupy producentów rolnych

Key words: agricultural cooperatives, integration processes, groups of agricultural producers

Abstrakt. Celem badań była analiza stanu organizacyjnego i zakresu procesów integracyjnych spółdzielczości rolniczej w Polsce i innych krajach europejskich. Wykorzystano metodę analizy i przegląd literatury. Przedstawiono wyniki badań instytucji związanych ze spółdzielczością rolniczą oraz posłużono się wynikami badań własnych przeprowadzonych na grupie ok. 33 rolniczych spółdzielni produkcyjnych (RSP) z województwa opolskiego.

Wstęp

„Co dwie głowy, to nie jedna” mówi znane przysłowie, wskazując na zalety wspólnego myślenia i działania. Przysłowie to z powodzeniem wykorzystywane jest w życiu gospodarczym, w którym współdziałanie pozwala na uzyskiwanie pożądaných efektów synergicznych. Z pewnością właśnie dlatego pewne formy integracji gospodarczej można odnaleźć również w działalności rolniczej. Idea grupowania się w celu wspólnej pracy znana jest już z czasów starożytności [Mierzwa 2005]. Początkowo powstawały proste formy współpracy, które z biegiem lat stawały się wzorem do zakładania spółdzielni różnych typów. Okazało się jednak, że nawet zintegrowana – spółdzielcza działalność rolników jest niewystarczająca, zwłaszcza w warunkach wzrastającej konkurencji. Spółdzielnie rolnicze podejmują więc dalsze działania na rzecz pogłębiania procesów integracji gospodarczej.

Celem pracy była analiza stanu organizacyjnego i zakresu procesów integracyjnych spółdzielczości rolniczej w Polsce i innych krajach europejskich.

Materiał i metodyka badań

Rozważania dotyczyły spółdzielczości rolniczej europejskiej i polskiej. Wykorzystano metodę analizy i przegląd literatury, przedstawiono wyniki badań instytucji związanych ze spółdzielczością rolniczą (Cooperatives Europe, COGECA, Krajowa Rada Spółdzielcza). Ponadto, w części dotyczącej spółdzielni rolniczych w Polsce posłużono się wynikami badań własnych przeprowadzonych na grupie ok. 100 rolniczych spółdzielni produkcyjnych (RSP), z siedzibą w województwie opolskim. Badania realizowano z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety w 2011 r. Zwrot ankiet otrzymano z 33 RSP. Próba była reprezentatywna w skali województwa ze względu na średnią powierzchnię użytków rolnych przypadającą na spółdzielnię. Nie badano reprezentatywności próby w skali kraju.

Spółdzielnie rolnicze w Europie

Wiele statystyk dotyczących liczby europejskich spółdzielni rolniczych, określaných mianem *agricultural cooperatives*, zwykle prezentuje te organizacje w szerszym kontekście. Oznacza to, że do spółdzielczości rolniczej (a właściwie spółdzielczości wiejskiej lub inaczej agrobiznesu) zaliczane są spółdzielnie mleczarskie, spółdzielnie produkcji roślinnej (zbóż, warzyw, owoców), spółdzielnie produkcji zwierzęcej (żyweca wieprzowego, wołowego, drobiowego i in.), spółdzielnie usług rolniczych, spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarskie, a nawet spółdzielnie handlu spożywczo-przemysłowego i banki spółdzielcze działające na terenach wiejskich. Zorganizowana spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu w rolnictwie stanowi bowiem przeciwwagę wobec koncentru-

jącego się kapitału w obrocie i produkcji, działając w obronie interesów licznych, rozproszonych i relatywnie słabych ekonomicznie gospodarstw rolnych [Kawa, Woźniak 2004]. Spółdzielczość oszczędnościowo-kredytowa zaś tworzy przeciwwagę względem dużych komercyjnych pośredników finansowych, słabo zainteresowanych finansowaniem rozproszonego rolnictwa i drobnej przedsiębiorczości pozarolniczej na wsi [Kata 2003]. Tym samym poprawne wydaje się stwierdzenie, że wszystkie te organizacje zaliczyć można do szerokiego grona spółdzielni rolniczych.

W Europie działalność prowadzi ponad 39 tys. spółdzielni rolniczych, zrzeszających ponad 9 mln członków i zatrudniających ponad 800 tys. osób [*Agricultural Cooperatives...2010, European cooperatives... 2010*]. Liczba i wielkość spółdzielni rolniczych w Unii Europejskiej (UE) jest bardzo zróżnicowana. Największa liczebność przedsiębiorstw spółdzielczych występuje we Francji oraz krajach o relatywnie rozdrobnionym rolnictwie, tj. Grecji, Włoszech, Hiszpanii. Rejony te skupiają łącznie ok. 79% ogólnej liczby spółdzielni. Największą liczbę członków (łącznie 65%) zrzeszają spółdzielnie w Austrii, Niemczech, Hiszpanii i Portugalii, przy czym nadmienić należy, że zdecydowana większość austriackich spółdzielni działa w branży finansowej w zakresie obsługi rolnictwa i nie tylko (Grupa Raiffeisen). Natomiast zatrudnienie dla największej liczby osób (łącznie 58%) dają spółdzielnie działające we Francji, Hiszpanii, Holandii i Niemczech.

Jak wykazały ostatnie badania [*European cooperatives...2010*], jedną z głównych zalet spółdzielni rolniczych jest ich uprzywilejowana pozycja w łańcuchu żywnościowym. Spółdzielnie umożliwiają zwiększenie udziału producentów rolnych w całym systemie wartości nie tylko na etapie produkcji, ale również w ogniwach przetwórstwa i obrotu własnymi produktami. To pozwala rolnikom uzyskiwać większą wartość dodaną – im bliżej końca łańcucha znajdują się spółdzielnie, tym większa wartość dodana zostaje wśród członków spółdzielni. Do innych mocnych stron spółdzielni rolniczych zaliczyć można w szczególności wzmacnianie pozycji konkurencyjnej rolników, dysponowanie większą siłą przetargową w stosunku do dostawców i nabywców, koncentrację produkcji, a także społeczną działalność na rzecz członków.

Jednak spółdzielnie rolnicze w Europie borykają się także z pewnymi wewnętrznymi problemami uniemożliwiającymi im swobodny rozwój. Do ich ekonomicznych słabości należą głównie: stosunkowo niewielki i ograniczony udziałami członków kapitał, wciąż niewielkie rozmiary działalności obsługującej głównie rynek lokalny bądź krajowy oraz brak inwestycji w innowacyjne produkty. Osobną, niemniej ważną kwestię stanowią ponadto problemy natury społecznej. Spółdzielnie narzekają na konflikty wewnętrzne pomiędzy interesami poszczególnych członków i ich krótkookresową wizją działalności a interesami spółdzielni jako całości i jej długookresową strategią. Sprawę często pogarsza fakt nieudolnego kierownictwa i niesprawnego zarządzania oraz trudności w praktycznym wykorzystaniu zasady „jeden członek – jeden głos” w procesie podejmowania decyzji.

Świadome swoich sił i słabości europejskie spółdzielnie rolnicze starają się stwarzać warunki do sprawnego funkcjonowania. Próbuje więc dostosowywać się do wymagań współczesnego otoczenia, budując nowe formy działania, które umożliwiają im takie funkcjonowanie.

W procesach przekształcania europejskiej spółdzielczości rolniczej obserwuje się dwie antynomiczne tendencje, do których zalicza się [Kata, Kawa 2006]:

- procesy konsolidacyjne (łączenia) obejmujące:
 - koncentrację organizacyjną i łączenie lokalnych spółdzielni, tam gdzie jest to uzasadnione rozwojem specjalizacji i zmianami strukturalnymi w samym rolnictwie,
 - koncentrację funkcjonalną oraz tworzenie wspólnych wyspecjalizowanych zrzeszeń usługowych lub produkcyjnych, mających najczęściej status spółek kapitałowych, których udziałowcami obok spółdzielni podstawowych stały się firmy prywatne, duże farmy i spółdzielnie z innych branż [Stolińska-Janic 1995];
- procesy polaryzacji sektora, polegające na tworzeniu małych, niszowych spółdzielni prowadzących działalność o zasięgu lokalnym, które powstają zwykle z zamiarem realizacji konkretnego celu i świadczenia na rzecz członków wyspecjalizowanych usług.

W rezultacie tych przeobrażeń, odbywających się najczęściej przez fuzje, wykupy, filializację oraz partnerstwo handlowe, przemysłowe i finansowe, obok tradycyjnych spółdzielni, pojawiły się

wielkie organizacje o zasięgu regionalnym, krajowym, a nawet międzynarodowym [Mierzwa 2005]. Procesy koncentracyjne zapoczątkowane zostały w krajach skandynawskich (m.in. w Szwecji), ale występują także we Francji, w Wielkiej Brytanii i Hiszpanii [Brzozowski, Brzozowska 2004]. Nowa fala rozwoju spółdzielni i tworzenia większych związków obserwowana jest również w Czechach, na Słowacji i w Słowenii, czyli w krajach, w których spółdzielczość zdołała przetrwać trudny okres przemian gospodarczych, z niezbyt dolegliwymi stratami organizacyjnymi. Znacznie bardziej skomplikowana sytuacja jest w Polsce i w innych państwach nadbałtyckich (Litwa, Łotwa, Estonia), choć zaznaczyć należy, że w ostatnich latach ruch spółdzielczy powoli zaczyna się odradzać.

Spółdzielnie rolnicze w Polsce. Rolnicze spółdzielnie produkcyjne

W Polsce dysponujemy bardziej szczegółowymi danymi na temat klasyfikacji i liczebności spółdzielczości rolniczej, stanowiącej subkategorię tzw. spółdzielczości wiejskiej [Skawińska 1997]. Spółdzielnie rolnicze w Polsce realizują funkcje produkcyjne, usługowe i przetwórcze związane z rolnictwem. Zalicza się więc do nich spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu „Samopomoc Chłopska”, spółdzielnie mleczarskie, spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarskie, spółdzielnie kółek rolniczych oraz rolnicze spółdzielnie produkcyjne (tab. 1).

Procesy integracyjne polskiej spółdzielczości rolniczej nie przebiegają w takim tempie i na taką skalę jak w innych krajach europejskich. Jedną z wyraźniejszych form tych procesów jest przystępowanie spółdzielni rolniczych, obok indywidualnych rolników, do tzw. grup producentów rolnych (GPR). Dane Krajowej Rady Spółdzielczej [krs.org.pl 2013] pokazują, że na koniec 2011 r. w Polsce zarejestrowanych było 812 GPR, w tym w formie spółdzielczej zorganizowanych było 227 z nich. Brakuje ogólnokrajowych statystyk pokazujących skalę zjawiska przystępowania polskich spółdzielni rolniczych do zespołów producenckich.

Tabela 1. Podstawowe dane statystyczne o polskiej spółdzielczości rolniczej (według stanu na 31.08.2011 r.)
Table 1. Basic statistical data on Polish agricultural cooperatives (outstanding at 31.08.2011)

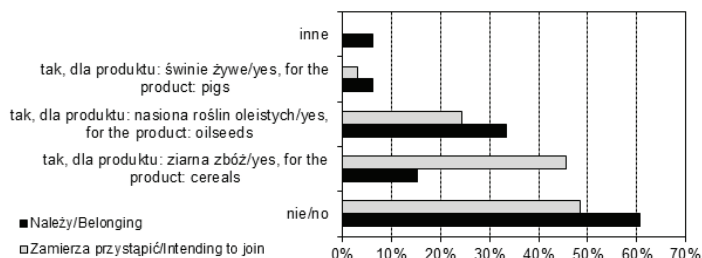
Typ spółdzielni/ Type of cooperative	Dziedzina działalności/ Field of activity	Liczba czynnych spółdzielni/ Number of active cooperatives	Szacunkowa liczba członków [tys.]/ Estimated number of members (in thousands)	Szacunkowa liczba pracowników [tys.]/ Estimated number of workers [thous.]	Szacunkowe obroty [mld zł]/ Estimated turnover [bln PLN]
Spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu „Samopomoc Chłopska”/Supply and sales cooperatives	handel, usługi dla rolnictwa/trade, services for agriculture	1259	200	85	10
Spółdzielnie mleczarskie/Dairy cooperatives	skup płodów rolnych i produkcja/purchase of agricultural raw materials and production	156	150	18	20
Spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarskie/Gardening and apicultural cooperatives	produkcja spożywcza/food production	73	10	2	1
Spółdzielnie kółek rolniczych/Cooperatives of agricultural organizations	usługi dla rolnictwa/services for agriculture	570	b. d.	10	b. d.
Rolnicze spółdzielnie produkcyjne/Agricultural productive cooperatives	produkcja rolnicza/agricultural production	734	25	28	10
Razem/Total		2792	-	-	-

Źródło/Source: Boguta (red.) 2011, Nałęcz, Konieczna-Sałamatin 2008

Rysunek 1. Przynależność badanych RSP do GRP

Figure 1. Belonging of ACPs in producers groups

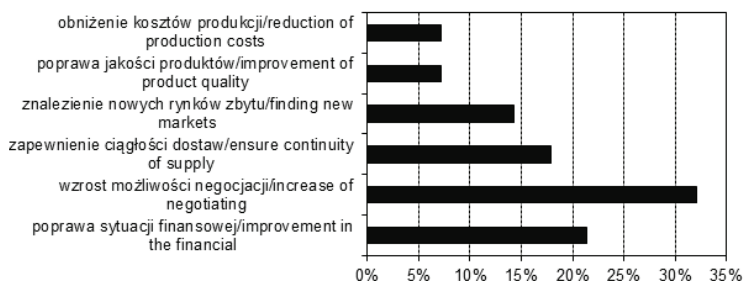
Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Rysunek 2. Korzyści dla badanych RSP wynikające z przynależności do GPR (% wskazań, maksymalnie trzy odpowiedzi)

Figure 1. Benefits for respondents resulting from membership in the groups of agricultural producers (% of responses, max three answers)

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Z badań własnych nad dotychczasową i spodziewaną przynależnością RSP z województwa opolskiego wynika, że ok. 60% ankietowanych spółdzielni nie włączyło się w działalność żadnej grupy producenckiej, a pozostałe 40% postanowiło podjąć to przedsięwzięcie (rys. 1). Największe zainteresowanie wśród RSP budziło tworzenie GPR dla nasion roślin oleistych (33,3%) i ziarna zbóż (15,2%), co potwierdza ogólną tendencję w regionie. Te produkty nadal stanowią największą zachętę do formowania GPR. Około 6% badanych RSP powołało grupę dla produkującą świnie żywe i tyle samo – drób oraz ryby.

Jednocześnie 48,5% RSP nie zamierza w najbliższych latach w ogóle włączać się we wspólną działalność, przy czym tylko ok. 1/3 z nich stanowią spółdzielnie już będące członkami zespołu producenckiego. Wnioskować zatem można, iż większość RSP zrzeszonych w GPR ma pozytywne doświadczenia związane z działalnością w ramach grupy i dlatego planuje kontynuować taką współpracę. Dodatkowo zaznaczyć należy, że prawie połowa z nich uczestniczy w przynajmniej dwóch grupach producenckich.

Członkostwo w grupie producenckiej ma swoje pozytywne efekty (rys. 2). Wśród najczęściej wskazywanych korzyści wynikających z przynależności badanych RSP do GPR znalazły się: wzrost możliwości negocjacji (32,1% wskazań), poprawa sytuacji finansowej (21,4% wskazań) oraz zapewnienie ciągłości dostaw (17,9% wskazań). Ponadto, udział w GPR pomógł także spółdzielniom w znalezieniu nowych rynków zbytu (14,3% wskazań), skutkowało poprawą jakości produktów (7,1% wskazań) i pozwolił na obniżenie kosztów produkcji (7,1% wskazań).

Tworzone przez RSP zespoły producenckie charakteryzują się w większości szerokim zasięgiem działania. 46% z nich swoją działalnością obejmowało cały kraj, 31% region, a 23% obsługiwało jedynie lokalny rynek. Większość ankietowanych (65%) wybrała dla swojej grupy spółdzielnię jako organizacyjno-prawną formę prowadzenia działalności, 25% należało do GPR działającej w formie spółki, a 10% – w formie zrzeszenia.

Podsumowanie

Europejska spółdzielczość rolnicza przeprowadziła w ciągu minionych kilkunastu lat i nadal wprowadza wiele zmian strukturalno-organizacyjnych w celu zwiększenia efektywności i sprawności działania, które dają jej możliwość nie tylko utrzymania obecnych pozycji, ale i ekspansji na w większości zintegrowanym rynku [Kawa, Nesterowicz 2004]. Tezę tę potwierdzają przedstawione wyniki badań. Procesy integracyjne spółdzielni rolniczych w Europie pozwalają na zajmowanie korzystnych miejsc

w łańcuchu żywnościowym oraz wzmacnianie pozycji konkurencyjnej zrzeszonych w nich rolników.

Brak aktualnych danych statystycznych pokazujących skalę i zakres procesów integracyjnych polskich spółdzielni rolniczych nie pozwala dokonać rzetelnych porównań. Przedstawiony przykład RSP z województwa opolskiego pozwala stwierdzić, że wciąż niewielkie było zainteresowanie tych podmiotów wzajemną integracją działań, której jedną z najbardziej wyraźnych form były GPR. Dalszych badań wymaga więc problem przyczyn zaistniałej sytuacji.

Niewątpliwie doświadczenia w innych państwach Europy wskazują polskim spółdzielniom kierunek dalszych działań w zakresie integrowania działalności i budowania silnych struktur spółdzielczych. Spółdzielczość rolnicza w Polsce powinna również czerpać z własnych – skromnych, ale pozytywnych doświadczeń związanych z działalnością w grupach producenckich. Wzajemna integracja działalności pozwoliłaby na skuteczniejszą realizację misji spółdzielczości rolniczej, którą jest maksymalizacja korzyści dla zrzeszonych członków.

Literatura

- Agricultural Cooperatives in Europe. Main Issues and Trends*. 2010: Raport COGECA, copa-cogeca.eu, dostęp 04.03.2012.
- Boguta W. (red). 2011: *Spółdzielczość wiejska jako jedna z głównych form wspólnego gospodarczego działania ludzi*, KRS, Warszawa, s. 45-46.
- Brzozowski B., Brzozowska J. 2004: *Polska spółdzielczość wiejska na tle spółdzielczości europejskiej*, Urban S. (red.), *Agrobiznes 2004. Sytuacja agrobiznesu w Polsce po przystąpieniu do Unii Europejskiej*. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, nr 1015, s. 82.
- European co-operatives key statistics*. 2010: Raport Cooperatives Europe, www.cooperativeseurope.coop, dostęp 04.03.2012.
- Kata R. 2003: *Perspektywy kredytowania gospodarstw rolniczych przez banki spółdzielcze w obszarze rolnictwa rozdrobnionego*, Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia, nr 2, s. 97-105.
- Kata R., Kawa M. 2006: *Spółdzielczość w rolnictwie i gospodarce żywnościowej w aspekcie europejskich procesów integracyjnych*, [W:] H. Manteuffel Szoegel (red.), *Problemy Rolnictwa Światowego*, Zesz. Nauk. SGGW w Warszawie, t. XV, z. 4., s. 430.
- Kawa M., Nesterowicz R. 2004: *Spółdzielnie agrobiznesu w Polsce po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, [W:] S. Urban (red.), *Agrobiznes 2004. Sytuacja agrobiznesu w Polsce po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, nr 1015, s. 373.
- Kawa M., Woźniak M. 2004: *Miejsce spółdzielczości w rozwoju obszarów wiejskich*, [W:] A. Czudec, G. Ślusarz (red.), *Możliwości i bariery rozwoju działalności gospodarczej w obszarach wiejskich*, Wyd. UR, Rzeszów, s. 28-40.
- Mierzwa D. 2005: *W poszukiwaniu nowego modelu spółdzielczości rolniczej*, Wyd. AR, Wrocław, s. 32, 44-49.
- Nałęcz S., Konieczna-Salamatin J. 2008: *Polska spółdzielczość na progu XXI wieku. Zasoby oraz wybrane funkcje społeczno-ekonomiczne*, Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy, nr 1, s. 13-14.
- Skawińska E. 1997: *Spółdzielczość wiejska w warunkach integracji rynku produktów żywnościowych Polski i Wspólnot Europejskich*, Wyd. UMK, Toruń, s. 8.
- Stolińska-Janic J. 1995: *Polska spółdzielczość wobec problemów integracji z Unią Europejską*, Adamowicz M. (red.), *Rolnictwo w procesie integrowania Polski z Unią Europejską. Spółdzielczość rolnicza w procesie przekształceń rynkowych*, t. III, SGGW, Warszawa, s. 43.
- www.krs.org.pl, dostęp 13.03.2013.

Summary

The purpose of this article is to analyze the state of the organization and the scope of integration processes of agricultural cooperatives in Poland and other European countries. In this paper the method of analysis and criticism of literature and writing was used, including providing the results of research from institutions related to agricultural cooperatives and also the results of own research conducted on a group of about 33 agricultural productive cooperatives (APCs) from Opolskie province.

Adres do korespondencji
dr inż. Małgorzata Matyja
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Katedra Zarządzania Przedsiębiorstwem
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel. (71) 368 08 04, e-mail: malgorzata.matyja@ue.wroc.pl